

Özbekistan Din Devlet İlişkileri Bağlamında Din İşleri Komitesi*

Dilara TINAS**

ÖZ

Bağımsızlıkla beraber Özbekistan’da din devlet ilişkileri açısından önemli adımlar atılmıştır. Laik devlet olan Özbekistan’da din devletten ayrıdır. Özbekistan’da dini alanı düzenleyen ve denetleyen kurum Din İşleri Komitesidir. Komite din devlet ilişkilerinde belirleyici ve yetkin güce sahiptir. Özbekistan’daki bütün dini grupları temsil eden Din İşleri Komitesinin, aynı zamanda inançlar arası barış ve uyumun temin edilmesi, inanç gruplarının menfaatlerinin devlet nezdinde savunulması ve korunması, dini alanla ilgili yapılacak yasal düzenlemelerde hükümet çalışmalarına destek sağlanması gibi temel görevleri bulunmaktadır. Komitenin verilerine göre şu an Özbekistan sınırları içerisinde resmi kayda geçerek faaliyet izni olan 2340 ibadethane ve kurum varlığını sürdürmektedir. Bunların 2144’ü İslam dinine ait, diğerleri Hıristiyan, Yahudi, Budist ve Bahai dini kurumlarıdır. Müslüman toplumu temsil eden ve Din İşleri Komitesi kaydında olan Özbekistan Müslümanları İdaresi ülkede faaliyet yürüten en büyük dini kuruluştur. Din İşleri Komitesi bünyesinde Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının kararı ile Farklı İnançlar Konseyi kurulmuştur. Makalede Özbekistan din politikasının hukuki zemini ve bu bağlamda Din İşleri Komitesinin çalışma sistemi, görevleri ve amaçları tanıtılacaktır. Çalışmamızın Özbekistan tarihi, din ve din eğitimi alanlarında araştırmalar yapan, Özbekistan’ın siyasi, ekonomik ilişkilerini inceleyen araştırmacılara ışık tutacağına inanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan Din İşleri Komitesi, Din ve Vicdan Özgürlüğü, Din Eğitimi, Din Devlet İlişkisi.

Başvuru / Kabul: 10 Temmuz 2024 / 12 Ağustos 2024

Atıf: Tinas, D. (2024). Özbekistan Din Devlet İlişkileri Bağlamında Din İşleri Komitesi, *İmgelem*, Özbekistan Özel Sayısı, 311-328.

Uzbekistan Religious Affairs Committee in the Context of Religion-State Relations

ABSTRACT

With independence, important steps have been taken in terms of religion-state relations in Uzbekistan. In Uzbekistan, which is a secular state, religion is separate from the state. The institution that regulates and supervises the religious sphere in Uzbekistan is the Religious Affairs Committee. The committee has the decisive and competent power in religion-state relations. The committee, which represents all religious groups in Uzbekistan, also has basic duties such as ensuring interfaith peace and harmony, defending and protecting the interests of faith groups before the state, and providing support to government work in legal regulations regarding the religious field. According to the data of the committee, there are currently 2340 places of worship and institutions that are officially registered and have operating permits within the borders of Uzbekistan. 2144 of these belong to the Islamic religion, the others are Christian, Jewish, Buddhist and Baha'i religious institutions. The Administration of Muslims of Uzbekistan, which represents the Muslim community and is registered with the Committee on Religious Affairs, is the largest religious organization operating in the country. The Council of Different Beliefs was established within the Committee on Religious Affairs by the

*Makale Manas Üniversitesinin düzenlediği IV. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur.

**Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Gaziantep/Türkiye, E-posta: akramova@gantep.edu.tr, ORCID Numarası: [0000-0003-0803-1082](https://orcid.org/0000-0003-0803-1082), ROR ID: <https://ror.org/020vvc407>

decision of the President of the Republic of Uzbekistan. In this article, the legal basis of Uzbekistan's religious policy and, in this context, the working system, duties and objectives of the committee will be introduced. We believe that our study will shed light on researchers who conduct research in the history of Uzbekistan, religion and religious education, and examine its political and economic relations.

Keywords: Uzbekistan Religious Affairs Committee, Freedom of Religion and Conscience, Religious Education, Religion-State Relationship.

Received / Accepted: 10 July 2024 / 12 August 2024

GİRİŞ

Özbekistan bağımsızlıktan sonra din devlet ilişkileri bağlamında kendisine özgü çözüm üreten güçlü Orta Asya ülkelerinden biridir. Nitekim, otuz yıllık bağımsızlık sürecine baktığımızda ülkede din ve vicdan özgürlüğü ve din eğitimi konusunda mevcut olan sorunlara rağmen kayda değer gelişmeler gözlenmektedir.

Bağımsızlıktan sonraki süreci ele aldığımızda din devlet ilişkilerinde belirli gelişim dönemleri söz konusudur. Bu dönemler, ilk Cumhurbaşkanı İslam Kerimov dönemi ve ikinci Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev dönemidir.

Bağımsızlık akabinde Anayasa ile güvence altına alınan din ve vicdan özgürlüğü halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Sovyet döneminde maruz kalınan din dışı propaganda ve uygulamalar sona ermiştir. Vatandaşların dinini yaşama ve öğrenme isteği hızla yükselmektedir. Fakat çok geçmeden SSCB'den çıkan bağımsız devletlerin hepsinde gözlemlendiği gibi, Özbekistan'da da dış ülkelere gelen çok yoğun misyoner ve radikal dini grup temsilcileri çeşitli kültürel ve eğitim faaliyeti vaatleriyle ülkeye giriş yapmışlardır. Gelen Hristiyan misyoner ve radikal İslam anlayışları Orta Asya topraklarında asırlarca yaşatılan Sünni İslam geleneğine ve uzun yıllardır bu bölgelerde yaşayan Rus nüfusun benimsediği Ortodoks Hristiyan mezhebi anlayışına ters düşmekteydi. Tarihe baktığımızda Orta Asya'da İslam'ın kabulü ve yaygınlaşma sürecinde mutasavvıfların önemli etkisi olmuştur (Ahmedova 2011: 245- 247). Bilhassa Yesevilik ve Nakşibendilik bölgede günümüze kadar etkisini kaybetmemiştir. Bu bağlamda Özbekistan'da olduğu gibi tüm Orta Asya'da Sünni Hanefilik ve tasavvufi eğilim geleneksel İslam olarak kabul edilmektedir (Çaman ve Dağcı 2014: 13-15; Beylur 2020: 136). Orta Asya'da yerli Sünni Müslüman Türk nüfusunun dışında en kalabalık nüfusa sahip olan uluslardan biri Ruslardır. Rus nüfusu XX. yüzyıldan önce Çarlık Rusya Döneminde başlayan Orta Asya'nın Ruslaştırılması ve Hristiyanlaştırılması siyaseti sonucu bölgede ciddi bir sayıya ulaşmıştır (Tinas 2023: 184-185). Yüz yıla aşkın zamandır Sünni müslüman, Yahudi ve Ortodoks Hristiyan

mezhepleri bu bölgede varlığını sürdürmektedir. Ancak farklı dini grupların bölgeye gelmesiyle yerel halkta bocalamalar görülmeye başlamıştır. Bu durum ileride dini zeminde çatışmaların habercisi olarak tehlike zillerini çalmaktaydı. Günümüzde Özbekistan nüfusunun %96.8'i Müslüman, %2.4'ü Hristiyan, %0.8'i diğer din ve inançlara mensuptur (URL- 1).

Her ne kadar, dini propaganda ve faaliyetlere izin verilmiş, ibadethaneler, dini kurumlar, din eğitimi kurumları hızla açılmaya ve çoğalmaya başlamış olsa da devletin din konusunda uygulama tecrübesinin olmaması, devlet yöneticilerinin de Sovyet eğitim sisteminde yetişmiş olması sonucu, laiklik anlayışı devletin din işlerine karışmaması, dini kendi haline bırakması şeklinde algılanmaktaydı. Bu nedenle yukarıda bahsettiğimiz, ilk bağımsızlık sonrası dönemde din devlet ilişkileri ve uygulamaları konusunda çeşitli yetersizlikler yaşanmıştır. Bununla beraber, her ne kadar din devlet ilişkileri konusunda yeterince tecrübe sahibi olmasa da zamanla karşılaşılan sorunlar doğrultusunda yönetimin kontrol mekanizmasını geliştirdiğini söyleyebiliriz.

İlk Cumhurbaşkanı İslam Kerimov döneminde yukarıda bahsettiğimiz din ve vicdan özgürlüğü haklarının tanınması, kanunların kabul edilmesi ve uygulamaların gerçekleştirilmesi sürecinde ilk ciddi sorunların yaşandığı bilinmektedir. Siyasi ve radikal dini akımların Özbekistan topraklarında hızla yaygınlaşması ülkenin iç huzurunu zedeleyecek seviyeye ulaşmasına sebep olabilirdi. Burada şuna da belirtmek gerekir ki, Özbekistan topraklarında asırlarca İslam medeniyetinin en önemli merkezlerini oluşturan şehir, medrese ve alimler varlığını sürdürmüştür. Bunun önemi ve farkındalığını Kerimov kendi eserlerinde de yazmıştır (Demir Er 2020). Özbekistan Orta Asya'nın din konusunda her zaman ön lokomotifinde olmuştur. Ülkenin günümüzdeki jeopolitik konumu da hala onu bu konuda en etkin ülke olduğunu göstermektedir. Bütün bu nedenler çerçevesinde Hizbuttahrir ve Akromiya gibi radikal siyasi dini grupların halkı kışkırtması sonucu yaşanan kanlı Andijan olayları ve Cumhurbaşkanı Kerimov'a düzenlenen suikast sonrası ülkede dini kurumlar, dini propaganda, din eğitimi faaliyetleri ile ilgili çok ciddi tedbir ve kısıtlamalar söz konusu olmuştur (Botakarayev 2019: 132-138). Nitekim dini zeminde yaşanan sorunlar sadece dini bilgileri öğrenme isteğinden çıkmış ülkenin bekasını etkileyecek ciddi emniyet sorununa dönmüştür. Devlet bu hususu tehlike olarak görerek duruma el koyma kararı almıştır. Bu süreç içerisinde Sovyet dönemi uygulamalarını andıran çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin, ülkeye dini literatürün girmesi yasaklanmış, yurt dışında din eğitimi gören tüm vatandaşlar ülkeye geri getirilmiş ve güvenlik sorgulamalarına tabi tutulmuştur. Özellikle Türkiye ile tüm alanlarda ciddi diplomatik kısıtlamalar uygulanmıştır.

Birinci cumhurbaşkanı vefatı sonrası seçilen cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev uzun zaman izole politikasını uygulayan Özbekistan'ın tekrar dünyaya kapılarını açmasını sağlamıştır. Cumhurbaşkanı önderliğinde oluşturulan Üçüncü Rönesans- Yeni Özbekistan Gelişim Stratejisinde köklü değişim ve gelişim adımları tüm halka açıklanmıştır. Bu doğrultuda 2017- 2021 yıllık plan temelinde ülkenin güçlenmesi adına çeşitli ülkelerle ekonomi, endüstri, sanayi, eğitim ve kültür alanlarında güçlü anlaşmalara imza atılmıştır. Türkiye ile ikili ilişkiler yeniden güçlenmiş ve tüm alanlarda çok sayıda iş birliği ve çalışmalar başlatılmıştır. Mirziyoyev Özbekistan'ın tekrar İslam medeniyetinin büyük merkezi statüsünü elde etmesi için ülke çapında çok ciddi oluşumlara imza atmıştır. Her şeyden önce yeni yetişmekte olan neslin milli manevi mirasını tanıyarak ve koruması gerektiğini bilerek büyümesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda bu mirasın öğrenilmesi, vatandaşlarına ve dünyaya tanıtma görevi ile Uluslararası İslam Akademisi, İmam Buhari Uluslararası Araştırma Merkezi, İmam Tirmizi Uluslararası Araştırma Merkezi ve İmam Maturidi Uluslararası Araştırma Merkezleri açılmıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Mirziyoyev'in uyguladığı gelişim stratejisi vatandaşlar tarafından takdir ile karşılanmıştır. Nitekim 2023 senesinde yapılan Anayasa Referandumu ve Cumhurbaşkanı seçimleri sonuçları halkın onayının bir göstergesidir.

Özbekistan Din devlet ilişkilerinin hukuki zemini

Özbekistan Cumhuriyeti'nde din- devlet ilişkileri devletin Anayasası, Din ve Vicdan Özgürlüğü, Dini Kurumlar Kanunu temelinde şekillenmektedir. Devletin din politikasını belirleyen Anayasanın temel kanunları aşağıda verilmiştir.

Laiklik Özbekistan devletinin temel yönetim şeklidir. *Madde 1: “Özbekistan, cumhuriyetçi yönetim biçimine sahip egemen, demokratik, hukuki, sosyal ve laik bir devlettir.”*

Özbekistan cumhuriyeti vatandaşlarının din ve vicdan özgürlüğü Anayasa güvencesi altındadır. *Madde 19: “Özbekistan Cumhuriyeti'nde insan hakları ve özgürlükleri, uluslararası hukukun genel kabul görmüş normlarına ve bu Anayasaya uygun olarak tanınır ve garanti edilir. İnsan hak ve özgürlükleri doğuştan itibaren herkese aittir. Özbekistan Cumhuriyeti'nde tüm vatandaşlar cinsiyet, ırk, milliyet, dil, din, inanç, sosyal köken ve sosyal statüye bakılmaksızın aynı hak ve özgürlüklere sahiptir ve kanun önünde eşittir. Ayrıcalıklar yalnızca hukuka uygun olarak belirlenir ve sosyal adalet ilkelerine uygun olmalıdır.”*

Özbekistan Din Devlet İlişkileri Bağlamında Din İşleri Komitesi

Dini inancı seçme veya reddetme özgürlüğü Özbekistan vatandaşlarının temel hakları arasındadır. *Madde 35: “Herkes için vicdan özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Herkesin herhangi bir dine inanma veya herhangi bir dine inanmama hakkı vardır. Dini görüşlerin zorla benimsetilmesine izin verilmez.”*

Özbekistan topraklarında ülkenin egemenliği ve emniyetine tehdit oluşturacak herhangi bir dini görüş temelli oluşumların faaliyetleri yasaktır. *Madde 71: “Anayasal sistemi zorla değiştirmeyi amaçlayan, Özbekistan’ın devlet egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve güvenliğine karşı çıkan, savaşı, sosyal, ulusal, ırksal ve dini düşmanlığı teşvik eden, vatandaşların anayasal hak ve özgürlüklerine, kamu sağlığına, sosyal ahlak ve kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra ulusal ve dini sembollere dayalı siyasi partiler ve paramiliter derneklerin diğer organizasyonları ve faaliyetleri yasaktır. Gizli dernek ve derneklerin kurulması yasaktır.”*

Din ve devlet işleri ayrıdır. Dini kuruluşlar siyasete müdahale edemez. *Madde 75: “Dini kuruluşlar devletten ayrıdır ve kanun önünde eşittir. Devlet dini kuruluşların faaliyetlerine müdahale etmez. Devlet, yasalara uygun olarak faaliyet gösteren dini kuruluşların faaliyet özgürlüğünü garanti eder.”*

Din- Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu Özbekistan’da faaliyet gösteren dini kurumların faaliyetlerini düzenlemektedir. İşbu Kanun Özbekistan cumhuriyetinde vicdan özgürlüğünün sağlanması adına dini kuruluşların faaliyetlerini düzenlemekle mükelleftir. (O’RQ 2021). İşbu kanun 14.06.1991 tarihinde kabul edilmiştir. 03.09.1993 ve 01.05.1998 tarihlerinde düzenlemeler yapılmıştır. 05.07.2021 tarihinde ise O’RQ 699 sayılı kanun ile son cari halini almıştır. Son kabul edilen kanunla önceki kanunlar feshedilmiştir.

Kanunun beşinci maddesinde ülkede Vicdan özgürlüğünün sağlanmasına yönelik temel öncelikler şu şekilde verilmiştir:

“Vatandaşların, dine karşı tutumları ne olursa olsun, dini görüşlerin değiştirilmesi yönünde baskı yapılamaz, kanun herkese eşitlik sağlar;

Farklı din mensupları olan vatandaşlarımız arasında barış ve uyumun güçlendirilmesi, toplumda dini hoşgörünün sağlanması esastır;

Devletin laiklik esasları ve vatandaşların din ve vicdan özgürlüğü hakları Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası koruması altındadır; Vatandaşların ve dini kuruluşların kanunlara uyması mecburidir;

Ülkenin emniyetine, vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini tehdit eden dini oluşumların faaliyeti kanunen yasaktır;

Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna bağlı Din İşleri Komitesi, vicdan özgürlüğü ve dini kuruluşlara ilişkin mevzuat ve uygulanmasından sorumlu yetkili bir devlet kurumudur” (O’RQ 2021).

Bağımsızlıktan sonraki süreçte din devlet ilişkilerinin düzeltilmesi, geliştirilmesi, sorunların çözümü niteliğinde dini faaliyetler, dini kurumlar ve din eğitimi alanında hukuki zeminde kayda değer gelişmeler söz konusudur. Özbekistan din, inanç özgürlüğü, dini kurumlar ve din eğitimi alanlarında elliye yakın anayasal düzenleme ve yirmiden fazla yönerge çıkarmıştır (Ташбаева 2022: 841).

Din ve Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanununda da belirtildiği gibi, Din İşleri Komitesi Özbekistan’da dini alanı düzenleyen ve denetleyen tek yetkin resmi kurumdur.

Din İşleri Komitesi Özbekistan topraklarında varlığını sürdüren bütün dini grupları temsil etmektedir. Tüm dinlere ait kurum ve ibadethaneler Din İşleri Komitesine bağlıdır. Komitenin kontrolü ve kaydından geçmeyen veya yasaklı listesinde yer alan dini kurum ve cemaatlerin Özbekistan Cumhuriyeti hudutları içerisinde faaliyet yürütmesi kanunen yasaktır.

Komitenin verilerine göre şu an Özbekistan sınırları içerisinde resmi kayda geçerek faaliyet izni olan 2340 ibadethane ve kurum varlığını sürdürmektedir. Bunların 2144’ü İslam dinine ait olan 2116 cami, 13 dini kurum ve 15 bilim merkezinden oluşmaktadır. Diğer 196 kurum Hıristiyan, Yahudi, Budist ve Bahai dini kurumlarıdır (Дин ишлари бўйича қўмита 2022).

Özbekistan Din İşleri Komitesi

Özbekistan Cumhuriyeti Din İşleri Komitesi, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın 7 Mart 1992 tarihli Özbekistan Cumhuriyeti Din İşleri Komitesinin Kurulmasına Dair Kararnamesi uyarınca kurulmuş olan ve ülkede dini grupları ve faaliyetlerini denetleyen devlet kurumudur. Türkiye örneğinde Diyanet İşleri Başkanlığı niteliğinde devletin din politikalarını belirleyen ve denetleyen resmi bir kurumdur.

Özbekistan Din Devlet İlişkileri Bağlamında Din İşleri Komitesi

---

Din İşleri Komitesi, Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarını, Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclisinin kararlarını, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın karar ve hükümlerini esas alır. Din İşleri Komitesi kendi tüzüğüne sahiptir. Din İşleri Komitesi, Emniyet Müdürlüğü, yerel yönetim, kamu dernekleri ve diğer kuruluşlarla işbirliği içindedir (Дин ишлари бўйича қўмита 2024b).

Din İşleri Komitesi günümüzde Özbekistan'da din ve din eğitimi politikaları açısından işlevsel pozisyona sahip bir kurumdur. Bu nedenle bu kurumun çalışma sistemi, amaçları, uygulamaları Özbekistan'da dini durumun anlama ve uluslararası ilişkiler açısından önem arz etmektedir.

Özbekistan'daki bütün dini grupları temsil eden Komite görevlerini şu şekilde açıklamaktadır:

- “Komite, devlet kurumlarının dini kuruluşlarla etkileşimini koordine eder ve vicdan özgürlüğü ve dini kuruluşlara ilişkin yasaların uygulanmasını denetler;
- yerel ve yabancı dini kuruluşların çalışmalarını denetler;
- Dini kuruluşların talebi üzerine, devlet kurumlarıyla gerekli hizmet ve yardımları sağlar;
- Farklı dini kuruluşlar arasında karşılıklı anlayış ve hoşgörünün güçlendirilmesi çalışmalarını yürütür;
- Özbekistan Cumhuriyeti kanunları uyarınca, vicdan özgürlüğü ve dini kuruluşların faaliyetleriyle ilgili normatif yasal belge taslaklarının geliştirilmesine katılır;
- dini eğitim kurumlarının faaliyetlerini ve lisanslarını denetler;
- yerel ve yurt dışı dini kuruluşların uluslararası anlaşmalarını denetler;
- Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşlarının Hac ve Umre dahil olmak üzere ülke dışındaki kutsal yerlere ziyaretlerini organize eder;
- eğitim, öğretim ve dini okullarda deneyim alışverişi için kendi vatandaşlarını yurt dışına gönderir, yabancı vatandaşları Özbekistan'da eğitime kabul eder, uluslararası konferanslar düzenler;
- dini kuruluşlar ve dini literatürü yayınlayan yayınevlerini denetler;

- Özbekistan’da üretilen veya yurt dışından getirilen dini içerikli malzemeleri (basın ve elektronik yayınlar, ses, video kasetleri, CD, DVD ve diğer diskler) denetler” (Дин ишлари бўйича қўмита 2024b).

Bununla beraber, Din İşleri Komitesi aşağıdaki haklara sahiptir:

- “Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Hakkında Kanun ve dinle ilgili diğer yasal belgelerin uygulanmasına ilişkin bakanlıklardan, devlet komitelerinden, kurumlardan ve yerel yönetim kurumlarından bilgi ve materyal istemek ve almak;

- dini eğitim kurumları da dahil olmak üzere dini kuruluşların faaliyetlerini, eğitim süreçlerini ve programlarını, eğitim ve öğretim çalışmalarını, konu müfredatlarını, dini konulardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarını koordine etmek, onlara uygulamada örgütsel, yasal ve yöntemsel destek sağlamak;

- dini kuruluşların liderlerinden öngörülen şekilde gerekli bilgileri talep etmek ve onların faaliyetlerini denetlemek” (Дин ишлари бўйича қўмита 2024b).

Özbekistan Din İşleri Komitesi web sitesinde verilen teşkilat şemasında da belirtildiği gibi, komitenin tüm birimleri direk komite başkanına bağlıdır. Komitede toplam 61 devlet memuru çalışmaktadır. Yönetim kadrosu başkan, başkanın baş vekili ve iki başkan vekilinden oluşmaktadır. Başkanın yardımcısı olarak özel kalemi bulunmaktadır. (Дин ишлари бўйича қўмита 2023).

Din İşleri Komitesi bünyesinde idari ve din işleri ile ilgili birimler faaliyet göstermektedir. Komitede İnsan kaynakları bölümü, Stratejik planlama ve uygulama bölümü, Basın ve yayın bölümü, Hukuk müşavirliği, Mali işler bölümü ve Bilgi servisi gibi idari birimler vardır. Aynı zamanda Din eğitimi kurumları ve Bilimsel Araştırma Merkezleri faaliyetlerinin denetim birimi, Uluslararası ilişkiler bölümü, Hac Turizmini Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Dini ve sosyal süreçlerin incelenme, bilgi ve analiz merkezi, Dini araştırmalar ve eksper bölümü, İslam dışı dini cemaat ve gruplarla çalışma birimi ve Kadın çalışmaları bölümü gibi Özbekistan’da dini faaliyetleri düzenleyen ve denetleyen birimler vardır. Komitenin web sitesinde yukarıda dile getirilen bölümler dışında komitenin faaliyetleri linkinde İslami din eğitimi kurumları ve imam hatiplerle çalışma birimi mevcuttur.

Günümüzde Taşbaev Sadık, Din İşleri Komitesi Başkanı görevindedir, Maksudov Devranbek birinci başkan yardımcısı, Dilşad Mamadkulov başkan vekili ve Dilbar Gulamova

Özbekistan Din Devlet İlişkileri Bağlamında Din İşleri Komitesi

başkan vekili olarak görev almaktadırlar (Дин ишлари бўйича қўмита 2024с). Özbekistan genelinde her eyalette Din İşler Komite Bölge İdaresi ve uzmanları bulunmaktadır (gov.uz 2024a).

Özbekistan nüfusun %90'dan fazlası Müslümandır. Müslüman toplumunu temsil eden ve Din İşleri Komitesi kaydında olan Özbekistan Müslümanları İdaresi (ÖMİ) ülkede faaliyet yürüten en büyük dini kuruluştur. Özbekistan Müslümanları İdaresi, İslami kuruluşların merkezi yönetim organıdır. Cami ve ibadet işlerinin, imamlık müessesesi, orta ve yüksek din eğitimi ve dini yayın faaliyetlerinin denetimi, irşat, hac ve umre işlerinin düzenlenmesi ÖMİ'nin temel çalışma alanıdır. Bugün Özbekistan'da ÖMİ'ye bağlı olarak Karakalpakistan Müslümanları İdaresi, Taşkent İslam Enstitüsü, 9 medrese ve 2038 cami faaliyet göstermektedir. Özbekistan Müslümanları İdaresi ayda iki kez yayınlanan "İslam Nuri" gazetesini ve aylık "Hidayat" dergisini yayınlamaktadır. Toplumun dini hayatını yönlendiren ve güncel dini konuları ele alan ÖMİ'ye ait resmî web sitesi aktif olarak çalışmaktadır (gov.uz 2024b).

Bununla beraber son dönemlerde Özbekistan'da İslami din eğitimi alanında ciddi gelişmeler söz konusudur. Uluslararası İslam Akademisi, İmam Buhari Uluslararası Araştırma Merkezi, İmam Tirmizi Uluslararası Araştırma Merkezi ve İmam Maturidi Uluslararası Araştırma Merkezleri ulusal ve uluslararası çapta önemli anlaşmalar, bilimsel araştırma projeleri, uluslararası konferanslar gerçekleştirmektedirler. Ayrıca bölgede faaliyet gösteren Ortodoks, Katolik, Lüteriyen, Baptist, Tam Evanjelik, Adventist ve diğer Hıristiyan kiliseleri, Buhara ve Avrupalı Yahudiler, Bahailer, Hıristiyan ve Budist toplulukları dahil olmak üzere 16 mezhebe ait 158 İslam dışı dini örgüt bulunmaktadır (gov.uz 2024b).

Burada şunu söylememiz gerekir ki, Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev Özbekistan'da milli manevi değerlerin güçlenmesi ve farklı din mensubu vatandaşların huzur ve barış içerisinde beraber yaşamaları hususunda çok ciddi çalışmalara imza atmaktadır. Ülkede İslam dininin tüm bağnazlık ve radikallikten arınmış halde doğru bir şekilde öğrenilmesi ve halka sunulması için yukarıda bahsedilen uluslararası dini araştırma merkezleri faaliyetleri her yönlü devlet desteğine mazhurdur. Cumhurbaşkanı konu ile ilgili toplantılarda ve mecliste bu hususları dile getirmektedir. 2022- 2026 yılları için Yeni Özbekistan'ın Kalkınma Stratejisi doğrultusunda Din İşleri Komitesine din eğitimi kurumlarını geliştirme, İslam dini bilimsel araştırma merkezi faaliyetlerini güçlendirme, bu topraklarda yetişmiş alimlerin eserlerini inceleme, geniş halk kitlesine tanıtım çalışmalarını sunma gibi önemli görevler tanımlanmıştır.

Bir diğer önemli husus olan farklı ulus ve dini inanç mensuplarının barış ve kardeşlik içerisinde beraber yaşaması meselesini cumhurbaşkanı kendisi teşvik etmektedir. Bu doğrultuda Din İşleri Komitesi çeşitli toplantılar, bilimsel konferans ve festivaller düzenlemektedir. Özbekistan çok uluslu toplum özelliğini yüzyıllardır sürdürmektedir. Zaman zaman bazı sorunlar yaşanmış olmasına rağmen günümüzde, din, vicdan, fikir özgürlüğünün Özbekistan'da kayda değer derecede huzurla devam ettirildiğini söyleyebiliriz. Din İşleri Komitesi farklı dinlere mensup vatandaşların anayasal haklarını koruyarak, birlik beraberlik içerisinde yaşamalarını sağlamak adına önemli uygulama ve faaliyetler gerçekleştirmektedir.

Bu bağlamda, Din İşleri Komitesi bünyesinde Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının 16 Nisan 2018 tarihli PQ-366 numaralı kararı ile Farklı İnançlar Konseyi oluşturulmuştur. Din İşleri Komite başkanı aynı zamanda Farklı İnançlar Konseyi başkanıdır. Konsey asil 17 üyeden oluşmaktadır. Özbekistan'da faaliyet yürüten her inanç grubunu temsil eden dini reis konsey üyesidir. Özbekistan Müslümanlar İdaresi reisi müftü, Rus Ortodoks Kilisesi Taşkent ve Özbekistan Patrikhanesi Patriği, Roma Katolik Kilisesi Piskoposu, Ermeni Apostolik Kilisesi'nin Baş Rahibi, Tam Evanjelist Hıristiyan Merkezi Başkanı, Evanjelik Hıristiyan Baptist Kiliseleri Birliği Başkanı, Taşkent'teki Yedinci Gün Adventistleri Kilisesi Başkanı, Taşkent şehrinin Novoapostol Kilisesinin Baş Rahibi, Taşkent'teki Alman Evanjelist Lüteriyen Kilisesi Başkanı, "Tanrı'nın sesi" Hıristiyan Kilisesi Başkanı, Yehova Şahitleri Kilisesi Başkanı, Özbekistan İncil Derneği Genel Sekreteri, Taşkent Şehri Yahudi Cemaatinin Başkanı, Taşkent Şehri Bahai Toplumunun Başkanı, Budist Tapınağı Rahibi, Taşkent Krişna Bilinci Derneği Başkanı konseyin asil üyeleridir. Konsey üyelikleri Cumhurbaşkanınının kabul ettiği konsey kararına Ek-2 olarak resmi karar ile tescillenmiştir (Дин ишлари бўйича қўмита 2018).

Özbekistan toplumunun günlük yaşamında aktif rol alan komite gerçekleştirdiği faaliyetleri resmî web sitesinde, Telegram, Facebook, Instagram ve Youtube gibi sosyal iletişim ağlarında güncel olarak paylaşmaktadır. Aynı zamanda komitenin web sitesinde toplumun güncel hayatında gerçekleşen dini yaşam, dini kurumlar ve din eğitimi alanında gerçekleşen haberler güncel olarak verilmektedir. Ramazan ve Kurban Bayramı, Umre ve Hac ziyaretleri ile ilgili yoğun haberlere yer verildiği gibi, Noel veya Paskalya gibi Hıristiyan vatandaşların dini bayramlara yönelik tebrikler de resmi sayfada yayınlanmaktadır. Müslümanların hac ziyareti için her sene Suudi Arabistan'a gittikleri gibi, bağımsızlıktan sonra binden fazla vatandaş da Rusya, Yunanistan ve İsrail'deki Hıristiyan ve Yahudiler için kutsal olan yerleri ziyaret edebilmiştir. Devlet hacılara kapsamlı

yardım sağlamaktadır. Özel uçaklar, tıbbi yardım ve ülkeden çıkış ve giriş için vize ayrıcalıkları verilmektedir. Cumhuriyette Kur'an-ı Kerim, Eski Ahit ve Yeni Ahit'in 16 kitabının tamamı Özbekçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Taşkent, Semerkant ve Navai şehrinde bulunan sinagoglar, Taşkent Katolik kilisesi ve Semerkant Ermeni kilisesi dahil yüzlerce cami, kilise ve sinagog inşa edilmiş ve yenilenmiştir. Cami, kilise ve ibadethanelerin inşası ve bunların devlet tescili yerel yönetimler, özyönetim organları ve adalet kurumları tarafından yapılmaktadır (gov.uz 2024b).

Özbekistan Din İşleri Komitesi resmî web sitesinde teşkilatın yapısı, yönetim kadrosu, birimleri, hukuki dayanakları, tüzüğü, amacı ile ilgili bilgiler ve belgeler sunulmuştur. Bununla beraber, bütün Özbekistan içerisinde komitenin kaydından geçen ve faaliyet izni olan dini grup ve cemaatlerin, din eğitimi kurumlarının güncel listesi yayınlanmaktadır. Aynı zamanda web sitesinde komitenin yıllık faaliyet raporları, Cumhurbaşkanlığının öngördüğü 2022- 2026 yılları için Yeni Özbekistan'ın Kalkınma Stratejisi doğrultusunda Komite için tanımlanan görevlerin gerçekleştirilme süreci ile ilgili bilgileri de görebilmekteyiz. Yayınlanan raporda Özbekistan'da İslam din eğitimi alanında önemli gelişmeler söz konusudur.

Özbekistan Uluslararası İslam Akademisi, IRCICA (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi), ICESCO (İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), UNESCO (BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) gibi uluslararası kuruluşlar, saygın yabancı araştırma merkezleri ve üniversitelerle karşılıklı yarar sağlayan işbirlikleri kurmuştur (Дин ишлари бўйича қўмита 2024a).

Günümüzde Akademi “Büyük alimlerin ülkesi Özbekistan” uluslararası bilimsel konferans hazırlığındadır. Çalışmaları Özbekistan Uluslararası İslam Akademisi ve İmam Maturidi Uluslararası Araştırma Merkezi'nin uzmanlarından oluşan çalışma grubu yürütmektedir.

Her sene olduğu gibi, 16 Kasım Uluslararası Hoşgörü Günü münasebetiyle “Dinlerarası diyalog ve dini hoşgörü toplumun istikrarıdır” konulu uluslararası ve ulusal bir dizi konferansların düzenlenmesi planlanmaktadır. Etkinliğe devletin üst düzey yönetiminden, kamu kuruluşlarından, büyükelçiliklerden ve Özbekistan'da faaliyet gösteren tüm dini inanç gruplarının temsilcilerinin katılımı beklenmektedir (Дин ишлари бўйича қўмита 2024a).

Yurt dışında eğitim gören Özbek gençlerinin katılımıyla “Yeni Özbekistan Gençliği ve Üçüncü Rönesans” konulu tanıtım faaliyetleri yürütmek için Din İşleri Komisyonu, Dışişleri

Bakanlığı, Yüksek Öğretim ve Milli Eğitim Bakanlığı, Özbekistan Uluslararası İslam Akademisi, İmam Buhari, İmam Maturidi, İmam Tirmizi Uluslararası Araştırma Merkezleri uzmanlarından oluşan bir çalışma grubu oluşturulmuştur (Дин ишлари бўйича қўмита 2024а).

Görüldüğü gibi Din İşler Komitesi ülkenin güncel hayatında aktif rol almaktadır. Dinle ilgili konuların toplumu aydınlatmak, sorunlara çözüm üretmek ve barış içinde yaşamakla ilgili önemli çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

SONUÇ

Din ve vicdan hürriyeti Özbekistan vatandaşlarının anayasal hakkıdır. Ülkede 130'dan fazla ulus ve çeşitli dini inanç grupları vardır. Multikültürel ülke olan Özbekistan vatandaşlarının haklarını koruma ve ülkede refah, barış ve huzurun yaşatılması için gerekli tedbirleri almış durumdadır. Tüm dini grupları temsil eden ve haklarını koruyan Din İşleri Komitesi Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 7 Mart 1992 tarihli Özbekistan Cumhuriyeti Din İşleri Komitesinin Kurulmasına Dair Kararnamesi uyarınca kurulmuştur.

Din İşleri Komitesi Özbekistan din devlet ilişkilerini düzenleyen temel kurumdur. Türkiye örneğinde Diyanet İşler Başkanlığı niteliğindedir. Diyanet İşler Başkanlığı ile bazı benzerlikler olmasıyla beraber mevzuat ve çalışma sisteminde farklılıklar söz konusudur.

Kendi tüzüğüne sahip olan kurum çalışmalarında Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarını, Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclisinin kararlarını, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının karar ve hükümlerini esas alır.

Din İşleri Komitesi günümüzde Özbekistan'da din ve din eğitimi politikaları açısından işlevsel pozisyona sahip bir kurumdur. Bu nedenle bu kurumun çalışma sistemi, amaçları, uygulamaları Özbekistan'da dini durumu anlamada ve uluslararası ilişkiler açısından önem arz etmektedir.

Nitekim Özbekistan asırlarca ister jeopolitik ister dini fikri etki açısından Orta Asya için en önemli bölge olarak varlığını sürdürmektedir. İslam'ın Altın Çağı olan orta asırlarda şimdiki Özbekistan hudutları içerisinde bulunan Buhara, Semerkant, Hive, Tirmiz, Taşkent, Margilan ve Hokant gibi şehirlerde İslam dünyasının en önemli ilim merkezleri bulunmaktaydı. Büyük İslam alimleri ve bilim insanları bu merkezlerde yetişmiştir. Sovyet döneminde bile İslam dini eğitimi Buhara'da devam ettirilmiştir. Bu bölgelerde her zaman korunan ve yaşatılmaya çalışılan İslam

Özbekistan Din Devlet İlişkileri Bağlamında Din İşleri Komitesi

medeniyeti ve manevi mirası günümüze kadar ulaşmıştır. Bu bağlamda Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev'in öncülük ettiği 2017- 2021 ve 2022- 2026 Yeni Özbekistan'ın Kalkınma Stratejisi Programı kapsamında Özbekistan'da gerçekleştirilen somut değişimler pek çok alanda olduğu gibi din eğitimi ve araştırmaları alanında da ülkenin uluslararası açılımını ve gelişimini sağlamaktadır.

Dini alanda hukuki düzenlemeler çerçevesinde Din ve Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanununa elzem olan ve toplumda belli sorunların çözümü niteliğinde düzeltmeler yapılmıştır. Özellikle İslam din eğitimi alanında yapılan çalışmalar çok hızlı gelişmeyi getirmiştir. Uluslararası İslam Akademisi, İmam Buhari Uluslararası Araştırma Merkezi, İmam Tirmizi Uluslararası Araştırma Merkezi ve İmam Maturidi Uluslararası Araştırma Merkezleri tarafından ulusal ve uluslararası çapta önemli toplantılar, bilimsel araştırma projeleri, uluslararası konferanslar gerçekleştirilmektedir.

Din İşleri Komitesi farklı dinlere mensup vatandaşların anayasal haklarını koruyarak, birlik beraberlik içerisinde yaşamalarını sağlamak adına önemli uygulama ve faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda, Din İşleri Komitesi bünyesinde Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının 16 Nisan 2018 tarihli PQ-366 numaralı kararı ile Farklı İnançlar Konseyi oluşturulmuştur. Din İşleri Komitesi başkanı aynı zamanda Farklı İnançlar Konseyi başkanı görevini yerine getirmektedir. Konsey asil 17 üyeden oluşmaktadır. Ülkede dini zeminde hoşgörü ve anlayışın sağlanması adına çeşitli faaliyetlerin ve gerektiğinde sorunlara çözümlerin üretilmesi Konseyin temel amaçlarından biridir.

Görüldüğü gibi, Özbekistan din devlet ilişkilerinde Din İşleri Komitesi örneğinde resmi ve kurumsal bir çözüm üretmiştir. Komite vatandaşların dini özgürlüklerini koruduğu gibi, dini zeminde oluşabilecek toplumsal sorunların önlenmesinde ciddi faaliyetler yürütmektedir. Özbekistan din devlet ilişkilerinde başarılı bir örnek sergilediğini görmekteyiz.

EXTENDED ABSTRACT

With independence, important steps have been taken in terms of religion-state relations in Uzbekistan. In Uzbekistan, which is a secular state, religion is separate from the state. Religion-state relations of the Republic of Uzbekistan are shaped on the basis of the state's Constitution and the Law on Freedom of Religion and Conscience and Religious Institutions. When we look at the 30-year independence process of the country, which produces its own efficient solutions in the context of religion-state relations, we observe significant developments despite the existing

problems regarding freedom of religion and conscience and religious education. Following independence, the freedom of religion and conscience guaranteed by the Constitution was welcomed with great satisfaction by the people. However, in a short time, Uzbekistan was subjected to an intense influx of missionaries and radical political and religious groups. Whether Christian sect missionaries or representatives of radical Islamic groups, they contradicted the Sunni Islamic tradition that had been kept alive in the Central Asian lands for centuries and the understanding of the Orthodox Christian sect kept alive by the Russian population.

Although the administration does not have enough experience in religion-state relations, we can say that it has developed a control mechanism in line with the problems encountered over time. The only official institution in Uzbekistan that regulates religion-state relations and regulates the activities of religious institutions in the country is the Religious Affairs Committee.

The Committee on Religious Affairs of the Republic of Uzbekistan is the state institution established in accordance with the “Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on the Establishment of the Committee on Religious Affairs of the Republic of Uzbekistan” dated March 7, 1992, and supervises religious groups and their activities in the country.

The Committee on Religious Affairs is based on the Constitution and laws of the Republic of Uzbekistan, the decisions of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, the decisions and provisions of the President of the Republic of Uzbekistan. The Religious Affairs Committee has its own charter. The Religious Affairs Committee cooperates with the Police Department, local government, public associations and other organizations.

Representing all religious groups in Uzbekistan, the Committee also has basic duties such as ensuring interfaith peace and harmony, defending and protecting the interests of faith groups before the state, and providing support to government efforts in legal regulations regarding the religious field.

According to the data of the committee, there are currently 2340 places of worship and institutions that are officially registered and have operating permits within the borders of Uzbekistan. 2144 of these belong to the Islamic religion, the others are Christian, Jewish, Buddhist and Baha'i religious institutions.

By the decision of the President of the Republic of Uzbekistan, the Council of Different Beliefs was established within the Religious Affairs Committee, affiliated with the Committee. The chairman of the Religious Affairs Committee is also the chairman of the Council of Different Beliefs. The council consists of 17 full members. One of the main objectives of the Council is to produce various activities and, when necessary, solutions to problems in order to ensure tolerance and understanding on religious grounds in the country.

The Religious Affairs Committee takes an active part in the daily life of the country. Important studies are carried out to enlighten the society on issues related to religion, to find solutions to problems and to live in peace.

In the article, the Religious Affairs Committee's working system, duties and objectives as an institution will be introduced. We believe that our study will shed light on researchers who conduct research in the field of Uzbekistan's history, religion and religious education, and examine its political and economic relations.

KAYNAKÇA

- Ahmedova, Z. (2011). Türk Elderinde İslâm Dininin Cayılıusu Cana Sufizmdin Ordu, *Oş İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi*, (14-15), 241-250.
- Beylur, S. (2020). Özbekistan Cumhuriyeti'nin Din Siyaseti ve Din Eğitimi, İ. Erpay ve S. Beylur (Ed.), *Türk Devletlerinde Din Devlet İlişkileri* içinde (129-159), Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Botakarayev, B. (2019). *Orta Asya'da Sovyet Dönemi Sonrası İslami Hareketler*, Kayseri: İksad Yayınları.
- Çaman, E., Dağcı, K. (2014). Özbekistan'da İslam, Siyasi Sistem ve Radikalizm, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 8-22.
- Demir Er, P. (2020). Bağımsızlık sonrası Özbekistan'da İslâm, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü.
- gov.uz. (2024a). Andijon viloyati boshqarmasi. <https://gov.uz/oz/religions/departments/regional/> (Erişim: 20.04.2024).
- gov.uz. (2024b, 1 Haziran). Қўмита ҳақида. <https://gov.uz/uz/religions/pages/about/> (Erişim: 21.04.2024).
- O'RQ. (2021, 5 Temmuz). O'RQ-699-сон. Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida. <https://lex.uz/docs/-5491534> (Erişim: 17.09.2023).
- Tinas, D. (2023). Özbekistan'da Okullarda Din Eğitimi, M. Zengin ve A. Hendek (Ed.), *Kafkasya ve Orta Asya'da Din Eğitimi* içinde (179-216), İstanbul: DEM Yayınları.
- URL-1: countrymeters.info. (2024). Uzbekistan Population. <https://countrymeters.info/en/Uzbekistan> (Erişim: 09.07.2024).
- Дин ишлари бўйича қўмита. (2018, 16 Nisan). Конфессиялараро кенгаш. <https://religions.uz/pages/view?id=13> (Erişim: 30.04.2024).
- Дин ишлари бўйича қўмита. (2022, 1 Aralık). Диний ташкилотлар рўйхати. <https://religions.uz/ru/pages/view?id=68> (Erişim: 10.07.2024).
- Дин ишлари бўйича қўмита. (2023, 1 Nisan). Қўмита тузилмаси. <https://religions.uz/pages/2> (Erişim: 10.05.2024).
- Дин ишлари бўйича қўмита. (2024a). 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясининг ижро этиш ҳолати юзасидан маълумот. <https://religions.uz/news/detail?id=1697> (Erişim: 07.05.2024).
- Дин ишлари бўйича қўмита. (2024b). Қўмита ҳақида. <https://religions.uz/pages/1> (Erişim: 06.05.2024).
- Дин ишлари бўйича қўмита. (2024c). Раҳбарият. <https://religions.uz/employees?s=leadership> (Erişim: 30.04.2024).
- Ташбаева, Г. (2022). Развитие взаимоотношений государства и религиозных организаций в Узбекистане, *Экономика и социум*, (3), 837-844.

Özbekistan Din Devlet İlişkileri Bağlamında Din İşleri Komitesi

Makale Bilgileri/Article Information

<i>Etik Beyan:</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilir.	<i>Ethical Statement:</i>	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler veya kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare that declare no conflict of interest.
<i>Yazar Katkı Beyanı:</i>	Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.	<i>Author Contribution Declaration:</i>	The entire study was created by the author.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır.	<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.

